

MISKOLCZY AMBRUS

In Memoriam Kecskeméti Károly

(Budapest, 1933. augusztus 19 – Antony, 2021. április 2.)

Most, nagypénteken ért a hír: elhunyt Kecskeméti Károly. Bénító hír. Ilyenkor nehezen mozdul a kéz, amelyet az emlékező akarat szeretne irányítani. Borsi-Kálmán Béla, aki a *Homályzónák* című Kecskeméti-emlékkönyvet szerkesztette, finoman tudatta velem, hogy öregszünk, és adjam közre azt, amit az emlékkönyv bevezetőjeként írtam: „Annál jobbat, szebbet – főként hitelesebbet – senki sem írhat róla.” Én csak gyengébbet, és ez elnyomja aggodalmaimat.

Történelmünk nem hivatalos párizsi követe. Jelent javító, jövőt építő, múlttal dialogizáló történész. Lázadó alkat, de olyan, aki a családi örökséget élteti tovább. Apja, Kecskeméti György a *Pester Lloyd* szerkesztője, a betiltott nagy szabadkőműves hagyományt is folytató Cobden-kör tagja, szépíró, esszéista – örökölt csak az elpusztított otthon melegének emlékét és szellemiségét hagyhatta. És mintha a *Szép Szóban* 1937-ben megjelent egyik cikkében kijelölte volna az utat fia számára, amelyen maga is járt: „Kazinczyék s az utánuk következő ébresztő és építő nemzedékek talán még kevesebb gyakorlati sikerrel találkoztak útjukon, mint mai utódaik. Könyveik, folyóirataik a nagy országban alig találtak néhány száz olvasót. Munkájuk kenyeret nem adott, külső elégtételt alig. Sorsuk mégis végtelen magasságban ível a mai jobban ellátott, többet olvasott s emlegetett költők és írók sorsa felett. Mert az elődök tudták, hogy szavuk a magyar történelmi fejlődés parancsa, s hogy az ő szellemük teremti meg az eljövendő Magyarországot. Ez az apostoli szerep pedig nem külsőséges póz volt, nem a romantika formakincsének átvett dekoratív eleme, hanem szó szerinti, eleven és súlyos valóság. A tizenkilencedik század Magyarországá csakugyan azért épült fel, mert költők hirdették s a költőkön megihlett államférfiak akarták; s úgy épült fel, ahogy a költők álmaiban élt. Nélkülük nem lett volna nemzeti újjászületés, nem alakult volna ki önálló magyar nemzeti állam, nem vettünk volna részt a modern polgári és nemzetiségi Európa felépítésében.” Ennek a történelmi folyamatnak szentelte Kecskeméti Károly első nagy monográfiáját; Párizsban készítette, 1989-ben franciául jelent meg Rómában *La Hongrie et le réformisme libéral. Problèmes politiques et sociaux (1790–1848)* címmel. A mű világos kérdésfeltevésével, szikár, pontos szövegezésével emelkedik ki történetírásunkból. Ugyanakkor fűti az igazságkeresés szenvedélye és új felismerések közzétételének öröme. Amikor Vaszary János hazatért Párizsból, és belépett az osztályterembe, első szava az volt: „Kinyitni az ablakot, levegőt!” Kecskeméti könyve is úgy jeleníti meg a felvilágosodás és a liberalizmus összefüggéseinek kérdéseit, mintha kitárnának egy elkoszosodott ablakot, és aztán dohos szobánkba beáradna a friss levegő. A szokás azonban nagy úr, és a közegellenállásnak az érdekek és a szenvedélyek összjátéka következtében is megvan a maga dialektikája, különösen a hivatalosnak. Így aztán magyarul csak 2008-ban jelenhetett meg a mű, hála Dénes Iván Zoltán tudományszervező tevékenységének. Igaz, a mű egyik fontos fejezetét még 1982-ben közzétette a *Történelmi Szemle*, és méghozzá – egyfajta közmegegyezéssel is – tabusított témakörben: a hazai

zsidóság tagolódásáról, kötődéseiről szövegezt, és mindenekelőtt az emancipáció ügyének alakulásáról. Kecskeméti értekezésében a fő problémát a felvilágosodás és a liberalizmus közötti folytonosság érzékeltetése jelentette. A hazai félhivatalos tézis szerint a magyar történeti fejlődés sajátossága abban rejlett, hogy a nyugati modelltől eltérően a felvilágosodás és a liberalizmus közötti folytonosság a Martinovics-féle mozgalmat is felszámoló abszolutista és rendi reakcióval megszakadt. 1830 után mindent előlről kellett kezdeni, bár metaforikus módon a megszakíttottság tézisében is szó esett a két jelenséget összekötő – közelebbről meg nem határozott – keskeny útról, valamiféle összekötő szájakról, bűvópatakokról. Kecskeméti Károly az 1825-ös vagy az 1830-as cezúrát egyszerűen mítosznak tekinti; a reformkor mítoszának, melyet a kortársak és a róluk értekező történészek alakítottak ki hőseik kultuszának jegyében. Ő viszont azt mutatta ki, hogy az 1790-es évektől nem szakadt meg a gondolati és terminológiai folytonosság, nem is beszélve a nagy társadalmi, gazdasági és politikai kérdések megoldását célzó igények folytonosságáról. „A folyamatosság megszakítása 1792 és 1832 között illuzórikus, mert semmiféle cenzúra, semmiféle rendőrség, bármilyen hatékonyak is legyenek, nem akadályozhatja meg a fiúkat, hogy apáikat kövessék, ha úgy akarják.” Igaz, hogy az 1790-es évek szép eszméi anticipáló álommá váltak, a reakció elhatalmasodásával az ország „cenzúrázott Magyarországgá” vált. Viszont amikor a szerző szembesítette „az első és a második megújulás szerzőinek és szereplőinek az eszméit és a terveit”, szépen kirajzolódtott, „olykor meglepő filológiai pontossággal, hogy a fő forrás, amelytől indulva kiépült a magyar liberális gondolkodás, egyszerűen a posztjosefinista reformerek munkája volt”. És közben megint olyan kérdést érintett Kecskeméti Károly, amelyről kevesen írhattak, és pedig a szabadkőművesség történeti szerepét. A jakobinus mozgalom résztvevői és pártfogói „szinte valamennyien” szabadkőművesek voltak, hangsúlyozza Kecskeméti, és ezt tudtuk, de arra nem figyeltünk, hogy leszármazottaik, fiaik, unokáik „statisztikailag meggyőző arányban szerepeltek a reformkori liberális politikusok, valamint a forradalom és szabadságharc polgári és katonai vezetői között”. A szabadkőművesség és a történelmi liberalizmus közötti folytonosság mellett szól a páholyok földrajzi elhelyezkedése. Azok a megyék, ahol hajdan erős páholy működött a reformkorban, a haladás bázisát képviselték. Milyen kézenfekvő felismerés, mondhatnánk ma, de ehhez túl kellett emelkedni a történetírásban sokáig rögzült szabadkőműves-ellenességen, ami a két világháború közötti idők terhes öröksége. Sőt, a magyar historiográfiai táj fölé kellett emelkedni. Párizs ezt biztosította. Az 1956-os forradalom leverése után Párizs adott otthont és munkát Kecskeméti Károlynak. Négy évtizeden keresztül a legnagyobb nemzetközi levéltári szervezet (Nemzetközi Levéltári Tanács Titkársága) irányításában oroszlánszerep jutott neki. Levéltárakat szervezett Afrikában is. Ugyanakkor részese volt annak a nemzetközi levéltáros együttműködésnek, amely nálunk az ideológiai olvadásban és a demokrácia iránti igény erősödésében oly jelentős szerepet töltött be. Az ő visszatekintő szavai szerint „a levéltárak Európája” nem lett a politikai presztízs és sznobizmus áldozata. És Párizsból kicsit előre lehetett mozdítani azt is, hogy a szomszédos országok levéltárainak kapui jobban megnyíljanak előttünk. A történész számára a rálátás lehetőségét kínálta, és Kecskeméti élt vele. Francia történészek többek között két szemléletalkító fogalmat vezettek be. Az iskolateremtő Marc Bloch, az Ellenállás mártírja az *eredeti jellegzetességek (les caractères originaux)* fogalmát, Fernand Braudel pedig a *longue durée*-t. Aki nem élt és nem kellett írnia a vulgármárxizmus fojtogató légkörében, nehezen érzékelheti, hogy ezek milyen felszabadító szemlélettel párosultak. Torz formában ugyanis éltek, például a kultúrlejtő képzetében, amely a náci hegemoniát igazolta, vagy a feudális csökevényekkel való példálózásban, amely a kommunista rendszer legitimitását szolgálta. Ezzel szemben az *Annales*-iskola történettudománya magyarázni akarja a múlttal, a jelen fejleményeinek jobb megértését célozza a múlt vizsgálata. A történetírás akkor is érinti a politikai szférát, ha

nem áll szándékában, annál is inkább, mert a politika akkor érzi magát a jelen és a jövő urának, ha a múltat is uralja, a múlt megjelenítésére közvetlenül vagy közvetve hatva. Minél erősebb egy demokrácia, annál kevésbé szól bele a történészek világába, és minél szabadabb, annál erősebb a demokrácia. Nálunk annak a vitának, hogy volt-e vagy sem folytonosság a felvilágosodás és a liberalizmus között, vagy annak, hogy milyen is volt a mi történeti liberalizmusunk, óhatatlanul kialakult a politikai háttére, az egyes álláspontok a történészvilágon belüli hatalmi harcokhoz kapcsolódtak – a tudomány rovására. A vulgármарxizmus a negatív folytonosságot kultiválta, a kommunista pártpolitika a polgári értékek folyamatosságát igyekezett megregulázni, „a másik partról jöttem” liturgiáját produkáló tudósok többé-kevésbé önkéntes bábjátékukban lelték kedvüket, egy-egy nagy megtérőt simogatva, olykor persze meglegyintve, nehogy elbízza magát. Párizsból ez a sok kis nyomorúság talán nem is nagyon látszott, annál inkább az, ami történelmünkben *longue durée* és eredeti jellegzetesség. És azért ennek tétje van: a sokat emlegetett „kontinuitás hangsúlyozása mindenekelőtt azért fontos – mondja Kecskeméti Károly –, mert Magyarország különleges szerepet tölt be a múlt századi politikai eszmetörténetben, ugyanis a Rajnától keletre az egyetlen olyan ország, ahol a liberalizmus egy évszázadon keresztül meghatározó politikai rendszer volt. Ez volt a norma, a politikai berendezkedés alapterve. Ez nincs meg sem a lengyeleknél, sem a csehek-nél, sem az osztrákoknál. S ma is még a liberalizmus a referencia Magyarországon, akár úgy, hogy azt jónak minősítik, akár úgy, hogy elmarasztalják.” Ez már politika, nem napi politika, hanem nemzetpolitika – a szó nemes értelmében. Az anticipáló álmokban bővelkedő múlt megjelenítésében mindig is jelen van a reaktív utópia, akár olyan formában, hogy minden történész a jövőalakítás igényével tevékenykedik. Tudománya a hübrisze. A történészi ítélet nem fantazma. Egy-egy olyan ítélet mögött, melyből valamit megidézünk, sok az aprómunka is, a levéltári búvárkodás és azok eredményeinek állandó újragondolása. Kecskeméti Károly 1960-ban a brüsszeli Nagy Imre Intézet kiadványsorozatában jelentette meg a 18. századi és 19. század eleji Magyarországról szóló francia jelentéseket tartalmazó kötetét, amely 2006-ban kibővítve immár itthon is napvilágot látott – *Notes, rapports et témoignages français sur la Hongrie 1717–1809* címmel. Az új kiadás előszavában vezetett be a történetírásba egy azóta olyannyira meggyökeresedett terminust, hogy eredetét elfeledve úgy élünk vele, mint a levegővel. Ez a terminus az *alkotmányos abszolutizmus*, az 1790-es évek kompromisszumának rendszere, melyben természetesen az erőviszonyoknak megfelelően alakultak (volna) a nagy döntések. Az alkotmányos abszolutizmus a jozefinizmus lipóti alternatívájában valósult meg, aztán a francia forradalom radikalizálódását követő reakció nyomán háttérbe szorult. A jelenséget egyébként Marczali Henrik és Mályusz Elemér is körülírta, de megnevezése elmaradt. Viszont illik rá a dunai Monarchia történetének jellemzésére bevett formula: „az elszalasztott lehetőségeké”. Immár közhelyszerű az angol mondás, hogy a történelem a korcsokat szereti, de a *juste milieu*-t maga alá temeti, pedig az is reményekre adott alkalmat és távlatokat kínált. Kecskeméti Károly igazán pozitív alakjai a nagy felvilágosultak után a centralisták és az 1890-es évek hatékony reformerei, élükön Wekerle Sándorral. Az emberek és csoportok története mögött ott vannak a struktúrák. A rendi alkotmányosságra épült modern parlamentarizmusunk. Hogy miként és hogyan, arról szól Jean Bérenger-val közösen írt műve: *Parlement et vie parlementaire en Hongrie 1608–1918* (Paris, 2005), magyarul: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918* (Budapest, 2008), és ugyancsak a Bérenger-val készített kétkötetes „Habsburgok Magyarországa”, *La Hongrie des Habsbourg* (Rennes, 2010, 2011). Keserű történet, felemelő jelenségekkel. Ha valamilyen irányzathoz vagy áramlathoz kellene kötni Kecskeméti Károly munkásságát, a revizionizmus lenne az. És ez akkor igazi, ha a revizionizmus önrevízióval is párosul. *A magyar történelem megértésének kulcsszava: a pluralizmus* című esszéjét tanítani

kellene. Azt, hogy miként lehet sorskérdésről írni a Horváth János által elítélt „sorsóbéogatás” fölé emelkedve. Milyen az etnopátosztól mentes hitvallás, amely egy élet tanulságait foglalja magába: „A múlt szüntelenül üzen a jelennek, s a történész feladata, hogy az üzenetet elolvassa, akkor is, ha a szöveg homályos, elmosódott, hézagos vagy átfestett. A hosszú magyar történelem egyik üzenete, hogy a nemzet folytonosságát egyszersmind kifejező és biztosító, korról korra átívelő hagyományoktól eltérni súlyos, akár jövátéhetetlen következményekkel jár.” A bűn és a hiba eltérés a történeti korokban – eltérő jelleggel, ám valamiféleképpen, ha kellett, kemény harcok árán – érvényesülő pluralizmustól. Ebben a pluralizmusban azonban benne van az is, amit a felvilágosodás eszmekörétől elszakadni nem tudó nem szeret. A fasiszmus nálunk nemzethalál. A Kecskeméti családban a nagyapa, Kecskeméti Ármin és az apa, György is a holokauszt mártírja lett. Ez az emberi hitele annak, amit a fiú egész életművével is példáz: a magyar zsidóság nem külön – az ország érdekeivel szemben álló – entitás. És ha ezen tűnődünk el, felötlük az, amit Zsolt Béla írt 1938 végén: „Most hatszázezer ember, hatszázezer csökönyös magyar ember a tét – s bizonyos, hogy lesz idő, amikor az utókor sehogy sem fogja megérteni, miért volt főnyeremény a nemzetnek hatszázezer hűség, dolgos, áldozatkész polgár és munkás önkéntes elvesztése.” Kecskeméti Károly idézett esszéjében így vonja meg a folyamat mérlegét: „Végül sajátos volt az is, ahogy a magyar politikai osztály hangadó része elutasította az orosz és német kórnak tekintett antiszemitizmust az 1918 utáni radikális fordulatig. A fordulat félelmetesen gyors és brutális volt. A »magyar kivétel« hirtelen megszűnt. A két háború közötti légkör szinte szuggerálta, hogy a régi Magyarország volt a judeofóbia és a pogromok egyik őshazája. A vészorszak nemcsak hitelesítette ezt az elképzelést, hanem az egész emancipációs küzdelmet groteszk handabandázássá torzította. Nem lehet nem feltenni a kérdést: melyik az igazi Magyarország?” Örök kérdés! Ha végül azt a kérdést tesszük föl, hogy miben rejlik Kecskeméti Károly nagy történelmi erénye, akkor a válasz: a reflexivitásban. Ugyanakkor habitusában van valami mélyen romantikus, ha a romantikát úgy is látjuk, ahogy Lamartine: „megénekelt ész”. És ne tagadjuk, a történetírás irodalom is. Egyik sem lehet meg a másik nélkül. Móricz Zsigmond az 1938-as nehéz időkben így intett: „A gondolatok tisztázása nem lehet politikai feladat: ez írói kötelesség. Az író az egyetlen, aki megengedheti magának, hogy az abszolút gondolattal, az egészen teljes igazsággal foglalkozzék, még akkor is, ha az ellene szól. Az író ugyanis nem abból az egy gondolatból él, amit már megtalált, hanem minden igazságból, amelynek csillogó valóságáról meggyőződött. Ami a politikusnál elvtagadás, az eszme vagy a párt megtagadása, az az írónál a jobb keresése.” Kecskeméti Károlynál is. A jobb keresésével jobbít. Harcos racionalista és politika fölött álló, ám a politikai fejleményeket követő kritikus demokrata. Aki Párizsban járt, és modernitásunk történetével foglalkozott, mind adósa. Valamit most törlesztünk, ahogy tudunk. És talán a legtöbbet úgy, ha azt a szellemiséget éltetjük, amelyet ő is éltet: a felvilágosodás rendkívül összetett, de messze sugárzó szellemiségét. Isten éltesse, Károly!

Ehhez kiegészítésként: Találkozunk?! Végül csak néhány héttel korábban hozzám intézett leveléből idéznék: „Oltassátok be magatokat!”